

Egyházi Szemle.

(Nemzetközi unitárius conferentia Budapesten.)

Egyházi életünk ez évi folyásában a sok, többé-kevésbé ephemer természetű jelenség között magasan kiemelkedik az ez év szeptemberében Budapesten tartott nemzetközi unitárius conferentia. E száz év végének embere, ki csak halad az árral és egycsapásu gondolkozásmódjával látta a megjelent tudósításokat e gyűlésezésről, valószínűleg végig futott azokon szokott módja szerint, belepillantva tán minden tizedik sorba, és azután félretette azokat oda, hol a többi gyűlésezesek sok eszméje el van és lesz temetve, vagy, ha még egészen a kor embere, oda, honnan az eszme leghamarább lángra lobban. És csakugyan nem is tarthatunk igényt valami nagyobb kitüntetésre, mint a milyenben más divatosabb és a világ által mindenestre nagyobbak tartott eszmék részesülnek, mint az unitarizmus. De nekünk, kik e szóban találjuk összpontosítva mindazokat az eszméket, melyektől az emberiség boldogulását várjuk, kik nem egy felekezet egyoldalú és szűkkörű elfogultságát hisszük kifejezettnek e sokszor félreértett elnevezésben, hanem alatta a mai korban csaknem fölöslegesnek ítélt vallást, a szép, jó és igaz akarását, az emberek egymás iránt való szeretetét és az egy Isten jóságát értjük, nem lehet közönyös e gyűlésezés, mi nem térhetünk napirendre fölötte csak úgy rövidesen, és nem felejthetjük el oly könnyen, mint a ki más hittel, vagy korunk legnagyobb átkával, a vallás iránt való közönyösséggel hall valamit fölöle.

Mintha egy szebb jövő hajnala lett volna e konferencia hosszú éjszaka után, hogy a türes és kitartás erényeit megjutalmazza azoknak, kik megérdemlik. Jól esik elgondolnunk, hogy e hajnal pírjánál, mely felvilágosodást és szabadságot hirdet, az üldözött, a lenézett és gyűlölt egyház felzarándokolhatott nyílt lobogó alatt az ország fővárosába, hol rokon lelkek fogadhatták, sőt összehívhatta ugyanoda az ő örömnépére rokonait, testvéreit a föld minden részéről, hogy vele együtt örvendhessenek és dicsérjék az Urat.

Egyéb célja tán nem is volt e conferentiának, mint az örömnek, a szabadság fölötti örömnek megünneplése és bemutatása a világ előtt annak, hogy ez egyház kiállotta a próbát és még él, sőt bizalma van a jövőben. A kitűzött tárgyak is mind csupán általános jellegűek voltak, melyeket bármikor, sőt bármelyik egyház gyűlésein is épen úgy szóba lehetett volna hozni. A mi speciálisá tette e

gyűlést az volt, hogy a szabadságot leginkább szerető országok legszabadabban gondolkozó fiai és leányai voltak azon képviselve, kik azonban a szabadságot bölcs meggondolással használják.

Fővárosunk ez egész esztendőben olyan volt, mint Ézsaiás lelki szemei előtt Jeruzsálem, honnan utak vezettek minden irányban a különböző népekhez, kik jöttek szent Sionunkba tisztelni a legfőbb Istent. És e zarándoklások között bizonyosan nem utolsó helyet foglal el az, melyre konferenciánk adott alkalmat. Ha nemzetünk helyes megismertetése célja volt azoknak a gyűléseknek, melyek Budapesten e millenáris évben tartattak, akkor mi szolgálatot tettünk nemzeti szempontból is, megismertetvén nemzetünket olyanokkal, kik politikai és hivatalos uton meg nem ismerhették volna. Önérzettel tekinthetünk azokra a levelekre, melyeket a külföld vallásos egyesületeitől kaptunk s melyek mindenikéből nemcsak a rokonszenv és testvéri szeretet szól hozzánk, hanem az elismerés és becslés is. Mindenik kiemeli, hogy egyházunk története, mint nemzetünké is, a kiállott szenvedések és azokban tanusított hitbéli hűség méltó a becslésre.

Jól esik nekünk hallanunk a külföld s mondhatjuk a legfelvilágosultabb nemzetek elismerő szavát. Angolország, az Egyesült-Államok, Sveicz és Franciaország, hol hitsorsosaink vannak, mind szemem szedett helyei a felvilágosult gondolkozásnak és a szabadságszeretetnek. S ha nekünk kellene megválasztanunk, hogy honnan üdvözöljék conferentiánkat, valószínűleg ugyanezen helyeket választanók. Ki tudná kellően méltányolni azt az erkölcsi súlyt, melyet ez országokban lakó testvéreink kicsiny egyházuoknak adnak? És nekünk csakugyan szükségünk is van erre a nagy rokonszenvre. Ha hazánkban némelykor még nevünket is szeretik elkülöníteni a magukétól a mi protestáns testvéreink, az elszigeteltség érzetét eloszlatja tőlünk külföldi hitsorsosaink meleg részvéte.

Azonban az érintkezésnek nemcsak egyoldalú haszna volt. A külföld itt megfordult képviselői szintén okultak az itt hallottakból. Náluk meggyőződés az, hogy az unitáriusok csekély száma egészen természetes következménye az unitarizmus szabad elveinek. Azt hiszik, hogy a nép, Istennek egyszerű gyermekei nem érthetik, nem foghatják fel az unitarizmus tanait s így ezek csak a mívelt osztály számára valók. Ez a téves felfogás azon alapszik, hogy náluk csakugyan a míveltebb elemek hisznek az unitárius tanokban, míg a míveletlenebb osztály alig van képviselve. Csaknem mindenik itt jár-képviselő meglepetését fejezte ki, mikor látta, hogy nálunk az unitarizmus a nép vallása, melyben sok emberöltőn át megnyugvását találta a míveletlenebb osztály is. Hihetjük, hogy e tapasztalás jó gyömolcsöket fog teremni és az unitárius ügynek hasznos szolgálásokat tesz.

A konferenciáról külön értesítő fog kiadatni magyar és angol nyelven, s annak lefolyásáról abból tudomást szerezhethetünk, itt azonban mégis helyén valónak találjuk elmondani egyet s mást a külföldi képviselőkről, kikről olvasóink kevesebbet tudnak, mint a magyar részről közreműködettekről.

Legkimagaslóbb alak mindenesetre *Dowson Enfield Henrik* manchesteri pap volt. Alakja minden tekintetét egyszerre maga felé vonzott. Megjelenése olyan, a miyennek Tacitus az ős gallokat képzelte. És mégis mindenki azonnal kinézte belőle a keresztény papot. Éles, átható tekintete mögött átsugárzik a lélek. Egészen angol jellem, melyből még a gyakorlatias eljárás mód sem hiányzik. Megérkezése után első dolga volt, hogy egy omnibusz tetején végigkocsikázta fővárosunkat Hiszem, hogy e kocsikázásból sokkal többet tanult, mint a sok tolmács azutáni magyarázatából. Mint képviselő is a legfontosabb testületet, a Brit- és Külföldi Unitárius Társaságot képviselte. S mint ilyen nemcsak hivatalos képviselő volt, hanem szíve és lelke vezérelte őt közénk. Simén Domokosnak, theológiánk néhai jeles tanárának barátja és tisztelője volt. Barátjában megtanulta tisztelni és becsülni a magyarokat, s a magyarok iránt érzett e rokonszenve indította, hogy minket meglátogasson. Hazájában a legnagyobb tiszteletnek örvend és méltán. A Manchester vidékén, hol az unitarizmus legerőteljesebb, az ő egyháza egyike a legtekintélyesebbeknek. Az elmúlt esztendőben elnöke volt a Brit- és Külföldi Unitárius Társaságnak, mely hivatalra leggyakrabban nagy befolyású világi embereket választanak s csak ritkán éri e megtiszteltetés a papok valamelyikét. Az oxfordi Manchester College-ot, a legtekintélyesebb unitarius theologiai intézetet szintén Dowson ur képviselte hivatalosan, ugyanis ő ez intézet fenntartó testületének egyik tagja.

Nem kevésbé rokonszenves alak *Smith Vance* dr., ki nejevel együtt jött a mi látogatásunkra. Ő nyugalomba vonult theologiai tanár, ki a walesi theologiai intézetet sok éven át vezette. Életét egészen pályájának szentelte és munkássága tekintélyt szerzett számára a tudós világban. Tudománya megszerezte neki azt a megtiszteltetést, hogy jóllehet unitárius volt, felvették azok közé, kik a biblia angol szövegét átdolgozták és megállapították. Hasznos könyvet írt a biblia átdolgozott angol szövegének (revised version) marginális jegyzeteiről, A konferencián tartott felolvasása is a biblia-bírálat jelen állásáról szólt.

Érdekes és reánk nézve tán legtanulságosabb az a bizonyosság, melyet az unitarizmus mellett *Dr. Greaves* tett. Őt, mint maga mondá, a lélek üldözi. Ez vezette hozzánk is. Nem született az unitárius vallásban, hanem az anglikán egyházban, az anglikán egyház fejének, a canterburi érseknek székhelyén. Családjából többen viseltek püspöki méltóságot abban az egyházban és a ki csak némileg ismeri a konzervatív irányu angol életét, az érti, hogy ez mit jelent Angliában. Mintha a fogait egyenként huzzák volna ki, mondá az öreg úr, ugy esett neki a szakítás családja multjával. De a léleknek ellenállani nem tudott és most prédikálja a Krisztusnak hite szerint hamisítatlan evangéliumát.

Tagart Lucia kisasszony, most már harmadikszor látogatta meg hazánkat. Első látogatása alkalmával, mikor még kis leány volt, atyjával jött Magyarországba, mely akkor terra incognita volt angol testvéreink előtt. Most, hajlott korában, megérte azt, hogy már nem

is érzi magát idegennek közöttünk. Ha ide jó, mindenfelé ismerősöket lát, kik házának vendégszeretetében részesültek. Kedves alakjával, mivel fellépésével, finom női modorával mindenkinek tiszteletét és szeretetét megnyerte, úgy, hogy az angol unitárius nőket méltóbban senki sem képviselhetné volna, mint ő, kinek egész élete az unitarizmus ügyével van összenőve.

Jones Lloyd liverpooli lelkész, születésére nem angol, hanem walesi kelta. Mint ilyen a Dél-Walesi unitárius társaságot képviselte, melytől igen rokonszenves hangon írott megbízó levelet hozott. Érdeklődését vallásunk és nemzetünk iránt mutatja az, hogy honfitársával *Ward Tamás* gyárossal, aranyosmelleki és háromszéki egyházainkat is meglátogatta.

A világi elem *Taylor Frank* birtokos, egy valódi gentleman és a csak most említett *Ward Tamás* gyáros által volt képviselve.

Ezekhez számítva *Tuylorné, Ruttné* és *Greavesné* asszonyokat, angolhoni vendégeink száma 11 volt, akkora, a mekkorát még eddig nem láttunk gyűléseinken.

Amerikai vendégeink a fennebbi számot 15-re egészítették ki. Az Amerikai Unitárius Társulat hivatalos képviselője *Williams Tiradar* New-Yorki lelkész volt. Hivatalában a híres prédikátornak *Bellows*nak utóda a New-Yorki „Minden Lelkek Templomá“-ban. Ő egyike azon keveseknek, kikben a papi hivatalra szükséges előfeltételek mind meg vannak. Szerető lélek, költői gondolkozás és a szó hatalma egyaránt birtokában vannak. Fellépésével mindenkit meg tud nyerni a maga részére. E szép tulajdonokban együtt osztozik nejevel, ki utazásában őt követi. Együtt utazták körül mondhatni az egész földet. Nehány évvel ezelőtt Japánt látogatták meg Együtt eljöttek Erdélybe is és itt meglátogatták kolozsvári, tordai, aranyosmelleki, keresztur-köri egyházközsegeinket, mindenütt a legnagyobb érdeklődéssel viseltetve népünk iránt. Nem tehetjük, hogy ne idézzünk beszédéből egy részletet, melylyel okadatulja conferentiánk megtartását:

„A mi mai összejövetelünk — monda *Williams* ur — legnagyobb bizonyosága és diadala a vallásszabadságnak. Azért gyűltünk össze, hogy tanubizonyoságot tegyünk egy olyan hitformáért, melyet nagyon sokszor félreértettek s melynek követői sok szemrehányásnak és üldöztetésnek voltak kitéve. A humanus tudományok, a politikai szabadság elterjedésével a mi helyzetünk mind kedvezőbbre fordult s ügyünk mind eredményteljesebb. Nekünk nem kell félnünk a modern eszmétől, nincs mit félnünk a tudomány fejlődésétől, vagy a népnevelés előhaladásától. Tényleg úgy hiszük, hogy a mi felfogásunk a keresztény vallásról inkább talál rokonszenvre az új korszak részéről és erre inkább is van jogosítva, mint bármely hitfelekezet, hogy kifejezője legyen a XIX., sőt a XX. század eszméinek.

Azért mi e nemzetközi konferencián nem egy bigott, szűk látókörű felekezet szellemmének vagyunk kifejezői, képviselői, hanem azt hisszük, hogy a mi unitárius testvériségünk, hitelünk Londonban, Bostonban vagy Budapesten öszhangzatban van e bámulatos korrallal.

A jelenkor minden gondolata az egyetemes testvériség megalapítására irányul, az isteni Krisztus teljesebb ismerésére, az emberiség felemelésére és egy ideálisabb társaság létrehozására. Mi azt hisszük, hogy az emberi erő győzelme a természet ereje fölött s ismerete a természet titkai fölött nemhogy kiűrná a vallásos érzelmet, sőt inkább közelebb hozza a világegyetemet és az emberiséget Istenhez. A mi unitárius hitünk a kor szellemében halad s egy szabad nemzedékhez méltóan nem ragaszkodik a múlt hagyományaihoz, hanem csak lelkesülést, igazságot és szépséget fogad el a múlt időkből s azt az állandó kijelentést, melyet Isten minden időben közül választottjaival. Igen kedves dolog most összeolvadni testvéries szeretetben, mert akár Londonban, Budapesten vagy Amerikában, a mi hitünk nincs helyhez kötve, hanem a különböző nemzetek között alkalmazkodik a kor igényeihez. Örvendjünk azért e testvériségnek s mikor vissza térünk hazánkba, emlékezzünk meg arról, hogy mily szép örökséget birunk. "

Brintonné asszony nemcsak a mi konferenciánkra jött, hanem mint a washingtoni béke-társulat követe, részt vett a békekongresszuson is. Kolozsvárt is meglátogatta és az angol körben érdekes előadást tartott Washingtonról és az odavaló életéről.

Dr. *Chester Dyer Frank* jelenléte érdekes világot vet legujabb helyzetünkre. Ifju ember, ki hazájából, Bostonból oly czállal jött hozzánk, hogy itt a keleti nyelveket tanulmányozza. Ezért már Syriában, Damaskusban töltött egy évet s egy másikat a budapesti egyetemen tölt. Igen szép eredmény, ha budapesti egyetemünket már idegen nemzetek fiai is felkeresik és nemcsak a mieink mennek nyugatra. Dr. Chester komoly törekvése mutat, hogy már konferenciánkon magyar nyelven kísértette meg gondolatai kifejezését.

Általában a konferencia sikeréért, benső tartalmaért és külső megjelenéseért minden velünk érző örvendhet. Hitfeleinknek tömege felrándulása ez alkalomra bizonyosság, hogy a vallás iránt való közöny még nem diadalmoskodik mindenkiben. És a jelenvoltak bizonyosan kedves emlékekkel tértek otthonukba.

Különös elismerést érdemel budapesti egyházközségünk, mely a háziúr szerepét vitte. Különösen ez egyház derék vezetői, gondnoka és papja iránt mindnyájan elismeréssel és köszönettel tartozunk, kiknek előzékenységéről minden jelen volt meggyőződött.

Nem mulaszthatjuk el megemlíteni azt sem, hogy a sajtó nem foglalkozott konferenciánkkal hozzá méltó terjedelemben. Mig más, kevésbé érdekes gyűlésekről külön rovatok jelentek meg a napi sajtóban, addig konferenciánkról a legtöbb ujság csak a kiállítási hírek rovatában emlékezett meg röviden s némelyik meg egyoldalúan. Pedig hát nem azért gyujtják meg a gyertyát, hogy véka alá rejtsék. Hiszszük, hogy ennek oka részben a magunk tartózkodó természete, meg az is, hogy e konferencia új és szokatlan volt.

Tanügyi Szemle.

(A II. országos és egyetemes tanügyi congressus.)

A magyar tanítói világ is kivette részét azokból az ünnepekből, melyeket a nemzet az ezeréves állami fennállás örömére rendezett. A millennáris év július hónapjának 1—8 napjaiban összegyülekezett Budapesten, hogy megbeszélje azokat az elveket és szempontokat, melyeknek a második ezerév küszöbén a tanítás nagy és fenséges munkájának irányát vezetniök kell. 1848-ban tartatott az első egyetemes tanítógyűlés; a júliusi a második volt. Milyen haladás a közoktatásügy minden terén e rövid félszáz év alatt! Mesteri kéz két képet alkothatna e két állapotról; s ha a fejlődés szálaít egyiktől a másiktig nem volna alkalmunk nyomon kísérni, nem ismernénk rá amarról a második képre, nem tudnók megérteni a fejlődésnek ezt a rohamos menetét. Csak a két congressus adatait hasonlítva össze, a számok mutatni fogják a nagyarányú eltérést. Az elsőnek 257 tagja volt 5 szakosztálylyal, a másodiknak 4552 tagja 19. szakosztálylyal. Itt a bonyodalmas közoktatásügyi szervezetnek minden tagja képviselve volt. Erről a komoly munkával imponáló congressusról hű képet adni nem lehet feladatomb. Egy néhány vázlatos vonásban mégis ki akarom emelni azokat a vezérlő gondolatokat és eszméket, a melyek a tanácskozások eredményeiül markansabbúl fejeződtek ki.

Wlassics miniszter, kitől már megszoktuk, hogy irányeszméket, halljunk, helyesen emelte ki üdvözlő beszédében e congressusnak jelentőségét az összetartozóság, az összetartó erő megszilárdításában. Mert, ha valahol — úgy mond — Magyarországon bizonyára szükség van ez erőre. Valóban ez a congressus kifejezése volt egy régen érzett váagnak. Általános a panasz, hogy nincs meg a magyar tanítóságban a közszellem, a testületi egység érzése. A panasz nem indokolatlan; de a hiányt is lehet menteni. Nem kis oka lehet ebben az egységes nemzeti közoktatás hiányának is.

A ministeri üdvözllet a megfontolt, mérsékelt haladás elvét tűzi ki. „Az új gyakran nem jó, de a réginek, ha elkorhad, csak azért, mert régi, jövőt biztosítani nem szabad.“ Aztán két szempont az, melyeket különösen figyelembe ajánl. Az egyik szempont a gyakorlati, a bölcs államférfit, a másik az erős magyar embert árulja el. Amaz azt tanácsolja, hogy a tanácskozások „ne álljanak az elmélet pusztá abstractiojának álláspontjára; ez azt, hogy ne csak a tudomány általános kozmopolita vívmányai érvényesüljenek, hanem min-